

DE VERRE UITHOEKEN
VAN DE BEKENDE WERELD

Owen Rees

DE VERRE
UITHOEKEN
VAN
DE BEKENDE
WERELD

Een nieuwe geschiedenis
van de oude beschavingen

Nieuw Amsterdam

Eerste druk 2025

© 2025 Owen Rees

Oorspronkelijke titel *The Far Edges of the Known World*

Oorspronkelijke uitgever Bloomsbury Publishing

© 2025 Nederlandse vertaling Aad Janssen en Joost Pollmann/
Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veele-
voudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige
andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de
uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk
niet toegestaan.

*All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies.*

Tekstredactie Marianne Tieleman

Correctie Yulia Knol

Register Ewout van der Hoog

Omslagbewerking Pinta Grafische Producties

NUR 683

ISBN 978 90 468 3361 2

www.nieuwamsterdam.nl

Nieuw Amsterdam maakt deel uit van Park Uitgevers

Inhoud

Inleiding – Voorbij de bekende wereld	7
DEEL I – PREHISTORIE	
1 Turkanameer, Kenia	25
2 De grote cataract, Soedan	45
3 Megiddo, Israël	67
DEEL II – DE GRIEKSE WERELD	
4 Olbia, Oekraïne	91
5 Naucratis, Egypte	117
6 Massalia, Frankrijk	143
DEEL III – DE ROMEINSE WERELD	
7 Muur van Hadrianus, Noord-Engeland	169
8 Volubilis, Marokko	193
9 Karanis, Egypte	213
DEEL IV – VOORBIJ DE KLASSIEKE WERELD	
10 Bilsk, Oekraïne	235
11 Taxila, Pakistan	259
12 Co Loa, Vietnam	279
13 Aksum, Ethiopië en Eritrea	303
Nawoord	320
Noten	327
Dankwoord	355
Beeldverantwoording	357
Register	359

Inleiding

Voorbij de bekende wereld

'Alle Grieken beschouwen u als wijs en u staat in hoog aanzien.
Maar als u nog in die verre uithoek van de wereld zou wonen,
zou er niet over u gesproken worden.'¹

Zo spreekt de Griekse held Jason tot zijn vrouw Medea, die hij meenam uit de afgelegen streek Colchis nadat zij hem alle middelen had gegeven voor het volbrengen van zijn pogingen om het Gulden Vlies op haar vader, koning Aietes, te veroveren. In deze beknopte passage in de tragedie *Medea* van de Griekse toneelschrijver Euripides uit de vijfde eeuw v.Chr., verwoordt Jason een hardnekkige opvatting over het leven in de uithoeken van de wereld.

Volgens veel klassieke auteurs waren die uithoeken het domein van monsterlijke mensensoorten. Libië was het land van Medusa en haar Gorgonenzusters, India was bevolkt met mannen die hun overleden vaders opaten als uiting van respect, en noordelijke landen zoals Gallië en Scythië zaten vol met koppensnellers en kannibalen. Dit waren ook de streken waar de wereldorde werd omgedraaid, waar vrouwen macht hadden en naast de mannen in legers vochten. Het meest extreem in de uithoeken van de bekende wereld waren de Amazonen, vrouwelijke krijgers die mannen uit hun samenleving weerden.

Wat Jason met zijn woorden bedoelt is duidelijk: door Medea mee te nemen uit Colchis, in een uithoek van de toen bekende wereld, had hij haar uit een barbaars leven bevrijd. Ondanks de

ontberingen die ze nu moest doorstaan als alleenstaande moeder van Jasons twee zonen, verlaten door haar man die een nieuwe vrouw had gevonden, deed dit geen afbreuk aan de vele voordelen die het haar al die jaren daarvoor had opgeleverd toen hij haar weghaalde uit het paleis van haar vader. Het land Colchis lag aan de oostkust van de Pontus Euxinus, oftewel de Gastvrije Zee, tegenwoordig beter bekend als de Zwarte Zee. Jasons beschrijving van Medea's thuisland in de uithoek van de wereld is niet zomaar een poëtische overdrijving, maar weerspiegelt eigenlijk een bredere Griekse kijk op de regio. Colchis lag net ten zuiden van het Kaukasusgebergte, waar de oppermachtige god Zeus de titaan Prometheus aan een rots vastbond omdat hij het vuur van de goden had gestolen om aan de mensheid te geven. Elke dag werd zijn lever aangevreten door een adelaar. Het land Colchis lag tussen twee werelden. De rivier de Phasis liep erdoorheen en werd door schrijvers uit de oudheid beschouwd als de natuurlijke grens tussen Europa en Azië, vergelijkbaar met de Nijl die Azië scheidde van Libië – wat we nu als de rest van Afrika zouden beschouwen.

De bevolking van Colchis was zelf legendarisch. De Griekse dichter Pindarus uit de vijfde eeuw v.Chr. beschreef de Colchiërs als 'donkerhuidig' en zijn tijdgenoot Herodotus van Halicarnassus, de 'vader van de geschiedenis', heeft het over de gelijkenis tussen de Colchiërs en de Egyptenaren.² Herodotus gaat zelfs zover dat hij een verhaal verzint waarbij enkele soldaten uit het leger van de Egyptische farao Sesostris, die op campagne zou zijn geweest tot in Scythië en Thracië, in de regio achterbleven en zo het volk van Colchis werden. Herodotus gebruikt dit nepverhaal om bepaalde karaktertrekken en gewoonten van het Colchische volk te verklaren: hun donkere huid, hun 'wollige' haar en hun traditie van de besnijdenis. Historici geloven niets van wat Herodotus hierover zegt.

Eeuwen later beschreef de eerste-eeuwse Romeinse geograaf Strabo de bewoners rond de Zwarte Zee in vage Romeinse termen, maar het beeld dat hij schetst is duidelijk. De 'Scythen' zijn

een volk dat later in dit boek meer in detail besproken zal worden, maar voor nu is het belangrijk om op te merken dat Griekse en Romeinse schrijvers erg inconsequent waren in hun etikettering van stammen en volkeren. Ze groepeerden regelmatig mensen die niet noodzakelijkerwijs een culturele of etnische eenheid vormden zoals wij die definiëren. Zo beschrijft Strabo de Zwarte Zee, vóór de Griekse kolonisatie:

[Hij] werd Axenus [of de ongestuurd zee] genoemd vanwege zijn stormachtige wateren en de woeste aard van de volkeren die er leefden, in het bijzonder de Scythen die vreemdelingen offerden, hun vlees aten en hun schedels als drinkbeker gebruikten.³

Voor Strabo waren de Scythen slechts één van de vele volken die rond de Zwarte Zee leefden. Ook al zet hij de Scythen neer als de meest barbaarse van deze gemeenschappen, hij is niet veel vriendelijker voor de andere stammen. De geschiedschrijver Appianus uit de tweede eeuw n.Chr. beschrijft de Colchiërs op soortgelijke wijze door ze aan te duiden als een ‘oorlogszuchtig volk’, wat vaak een code is voor barbaarse samenlevingen, vooral in het noorden.⁴

De ironie is dat er Grieken in Colchis woonden. Ongetwijfeld dachten de schrijvers die de regio beschreven niet aan de Griekse inwoners, maar het roept wel de vraag op: als het land zo geïsoleerd was en de mensen zo barbaars, wat deden de Grieken daar dan? En, nog belangrijker, wat vonden ze van hun burens? Colchis, evenals een groot deel van de Zwarte Zee, zag van de zevende tot de zesde eeuw v.Chr. Griekse kooplieden en kolonisten arriveren. De naam van de belangrijkste rivier in de regio, de Phasis, was ook de naam van een Griekse stad die was gesticht om te profiteren van een netwerk van onderling verbonden rivieren die door Colchis kronkelden. Het gebied was misschien niet puur Grieks, maar er waren zeker nederzettingen met Griekse bewoners die het hun thuis noemden.

Aan het begin van de vierde eeuw v.Chr. trok een Grieks leger van huurlingen, bekend als de Tienduizend, het land Colchis binnen als onderdeel van hun lange terugtocht uit Babylonië na hun nederlaag in de Slag bij Cunaxa (401 v.Chr.). Zoals elk leger in die tijd, begonnen de Grieken met het plunderen van de omgeving voor voedsel en buit. Ze waren gelegerd in het Griekse stadje Trapezus, waar de inwoners probeerden een markt op te zetten waar de huurlingen voedsel en proviand konden kopen. Voor de Tienduizend was het plunderen van het barbaarse Colchis een tweede natuur, daarom zijn de acties van de Grieken van Trapezus bijzonder verhelderend:

En de Trapezuntiërs zetten een markt op voor het leger, ontvingen de Grieken vriendelijk en gaven hun ossen, gerstemeel en wijn als welkomstgeschenken. Ze namen ook deel aan onderhandelingen met de Grieken namens de naburige Colchiërs, die merendeels op de vlakte woonden, en ook van deze mensen ontvingen de Grieken ossen als welkomstgeschenk.⁵

Door op te treden als onderhandelaars, mediators als het ware, tussen het Griekse leger en de niet-Griekse inwoners, benadrukten de mensen van Trapezus de noodzaak van lokale samenwerking. Om zo ver van het Griekse vasteland te overleven, en om handel te kunnen drijven, was het voor de Grieken belangrijk om goed om te gaan met de bewoners ter plaatse. Het huurlingenleger verstoorde het lokale evenwicht. Ze behandelden de regio alsof die in een uithoek van de wereld lag, en de bewoners barbaren waren en geen respect verdienden. Maar de mensen van Trapezus wisten wel beter, en door de Colchiërs met een beetje waardigheid te behandelen, zo vertelt Xenophon, werden de bezoekers beloond met ossen.

Voor beschavingen die sterk geloofden in hun eigen culturele superioriteit, zoals de oude Egyptenaren, de Atheners en de Romei-

nen, gold dat hoe verder je verwijderd was van het centrum van die samenleving, hoe verder je verwijderd was van de beschaving zelf. Voor een lid van de Romeinse elite was Rome het kloppend hart van hun wereld, een baken van Romeinse idealen en culturele gebruiken. Hoewel het thuisland in de praktijk zelden aan deze normen voldeed, krijg je sterk de indruk dat weggezonden worden uit Rome op zich al een verschrikkelijke straf was, vooral voor een lid van de Romeinse sociale elite. Net als in het klassieke Athene, waar individuen voor tien jaar konden worden verbannen (ostracisme, of schervengericht), konden ook Romeinse keizers personen die uit de gratie waren gevallen straffen met verbanning.

De beroemdste balling was ongetwijfeld de dichter Ovidius, die in 8 n.Chr. door keizer Augustus naar de Zwarte Zee werd gestuurd. Tot op de dag van vandaag weten we niet precies waardoor hij in ongenade viel bij de keizer. Misschien was het zijn erotische poëzie, die in strijd was met de zedelijke hervormingen van Augustus. In 18 of 17 v.Chr. vaardigde Augustus de *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis* uit, waardoor overspel een misdaad werd – een misdaad waarvoor hij later zijn eigen dochter zou moeten straffen. Gezien het feit dat Ovidius' eerste bundel liefdespoëzie *Amores* in 16 v.Chr. werd gepubliceerd, was zijn timing misschien een beetje ongelukkig, terwijl zijn latere bundel *Ars amatoria* ('De kunst van de liefde') leest als een gids vol verleidingskunsten voor de hogere sociale klassen. We weten niet zeker of deze bundels verantwoordelijk waren voor zijn ruzie met Augustus, maar we kunnen ervan uitgaan dat 'toen hij [Ovidius] zijn fatale fout beging, hij geen schijntje mededogen kon verwachten'.⁶

Tijdens zijn ballingschap schreef Ovidius talrijke gedichten en brieven die vaak over zijn ervaringen in deze uithoek van de wereld gingen. Wat ze ons vertellen over de stad waar hij heen was gestuurd, en de mensen om hem heen, is summier. Ovidius kwam uit een aloude provinciale familie van de equites (ridders) in Rome en was klaargestoomd voor een succesvolle carrière in de politiek of het recht. Maar hij had weinig interesse in dit levensplan en als jonge schrijver verwierf hij zich een eigen rijke beschermheer

genaamd Messalla Corvinus. Dit bood hem een comfortabel bestaan en de status die daarbij hoort. Tot groot ongenoegen van zijn vader streefde Ovidius geen traditionele Romeinse waarden na. Hij stelde zich niet kandidaat voor de politieke functies waarvoor hij in aanmerking kwam, en wist zelfs de verplichte militaire dienst te ontlopen. Het was aan zijn veilige financiële positie te danken, zowel van de kant van zijn familie als van zijn mecenas, dat hij het leven kon leiden dat hij wilde: een leven gewijd aan literatuur.⁷

Het Rome van Ovidius was het Rome van de oude geschiedenisboeken, een Rome voor de elite, iets wat hij in ballingschap erg miste. Voor hem was het normaal om de grote dichter Vergilius te hebben gezien en te hebben geluisterd naar Horatius die zijn *Oden* voordroeg. Het contrast tussen dit leven en zijn nieuwe thuis in Tomis, aan de westkust van de Zwarte Zee in het huidige Roemenië, had voor Ovidius niet groter kunnen zijn. Dus moest hij een beslissing nemen. Hij kon de situatie waarin hij zich bevond omarmen, zich onderdompelen in de pure schoonheid van de Zwarte Zeekust en de pieken en dalen verkennen die de machtige Donau flankeren in westelijke richting. Of hij kon het slachtoffer worden in zijn eigen verhaal vol zelfmedelijden. Hij koos voor het laatste en zijn geschriften lezen soms als het nukkige protest van een verwende tiener. Hij beschouwde zijn ballingschap als een wrede straf en zijn mening over Tomis was dodelijk: ‘Niets in de hele wereld is zo triest als dit bittere oord.’⁸

In een bepaalde brief beschrijft Ovidius de moeilijkheden waarmee hij in Tomis te maken had. Hij schildert de mensen af als agressief en oorlogszuchtig, gekleed in dierenhuiden als bewijs van hun barbaarsheid. Hij beschrijft de ijskoude winters waardoor de wijn in de kruik bevroor en de Zwarte Zee in een ijsmassa veranderde, waardoor schepen niet konden varen en dolfinen niet konden duikelen. Dit was een land waar vrede slechts tijdelijk was en oorlog onvermijdelijk. Het was een plek waar geen druiven groeiden en het land onvruchtbaar was.⁹ Maar dit oord bestond alleen in Ovidius’ bekrompen verbeelding.

In werkelijkheid was Tomis een Griekse nederzetting die hoogstwaarschijnlijk, op grond van archeologisch bewijs, in de zesde eeuw v.Chr. werd gesticht. De plek had een eigen mythologische stamboom. Want lang voordat de nederzetting ontstond, beschouwde men dit gebied traditioneel als de plek waar Jason en Medea uitrustten tijdens hun vlucht uit Colchis. Met het Gulden Vlies aan boord was de beroemde *Argo* verwickeld in een race met de achtervolgende koning Aietes, maar Medea had nog een waardevolle troef van haar vader meegenomen: haar jongere broer Absyrtus. Toen een uitkijkpost het schip van Aietes zag naderen terwijl de *Argo* was vastgelopen, wist Medea dat ze elk moment gevangengenomen konden worden. Haar ogen tuurden naar de horizon, dan weer naar het land achter hen, ze schoten in alle richtingen tot ze uiteindelijk bleven rusten op de jonge Absyrtus. Zonder iets te vermoeden werd Absyrtus snel gedood door zijn eigen zus, met een zwaard door het hart. Medea sneed vervolgens ledemaat na ledemaat van zijn lichaam en verspreidde de overblijfselen over de omliggende velden, behalve zijn hoofd en handen. Die plaatste ze in het zicht op een nabijgelegen uitstekende rots, om er zeker van te zijn dat ze de aandacht van haar vader zouden trekken. Haar gruwelijke plan werkte en haar vader meerde aan om de lichaamsdelen te verzamelen en op een fatsoenlijke manier te begraven. De plek waar hij ze begroef gaf hij volgens Apollodorus de naam Tomis, naar het Griekse woord *tomous*, dat ‘snijden’ betekent. Voor Ovidius was dit het verhaal van hoe de stad zijn naam kreeg, ontsproten aan de barbaarse daad van een vreemdelinge die in de uithoek van de wereld woonde.¹⁰

We weten uit epigrafisch bewijs (inscripties) dat de nederzetting deel uitmaakte van een groot Grieks netwerk van steden en handelsposten in het hele Zwarte Zeegebied en Klein-Azië in het zuiden. Archeologen hebben overblijfselen van Attisch aardewerk gevonden, waaruit blijkt dat de culturele en economische betrekkingen verder reikten dan de Zwarte Zee en de Ionische kust. Er zijn ook sporen van niet-Grieks aardewerk, dat waarschijnlijk

werd verhandeld met de plaatselijke bevolking, die een waardevolle handelspartner vormde. We weten dat de stad rond de derde eeuw v.Chr. een transformatie onderging, mogelijk als gevolg van een lokaal conflict, en vervolgens uitgroeide van een handelsnederzetting tot een volwaardige stadstaat (polis).¹¹ Dit was een bloeiende en bruisende handelsstad, met alle kenmerken van een verstedelijkte, ordelijke politieke omgeving, en dat blijkbaar al voor de Romeinse annexatie van de regio in de eerste eeuw v.Chr. Dit was geen achterlijk oord en voor Ovidius zeker geen wetteloos en barbaars thuis.

Eigenlijk was het niet zo vreemd dat Ovidius Tomis zo afschilderde. Zijn verontwaardiging komt deels voort uit zijn eigen verwachtingen. Tomis was een Griekse stad, en onderdeel van het Romeinse Rijk, dus hij had op zijn minst een zekere herkenning moeten hebben gevoeld. Natuurlijk hadden steden in het hele rijk hun eigen gewoonten, talen en systemen, maar Ovidius' reiservaring als jongeman betekende dat hij eerder welvarende centra van kennis en cultuur had bezocht: Athene en de steden in Klein-Azië. Tomis had volgens Ovidius gevuld moeten zijn met beschaafde intellectuelen, zoals in Athene of Alexandrië in Egypte, maar in plaats daarvan ergerde hij zich aan het weinige Latijn dat er werd gesproken en aan het vreemde Griekse dialect, dat botste met het klassieke Grieks dat hij als jonge jongen zal hebben geleerd.¹² Het was een stad waar Romeinen, Grieken en lokale bewoners regelmatig mengden, waar handel met de plaatselijke bevolking een groot goed was en inheemse goden naast die van de Grieken en Romeinen werden vereerd.

Tomis was ook een plek waar Ovidius' bevoorrechte opvoeding hem niet langer beschermde tegen zijn plichten. Militaire dienst was een verantwoordelijkheid die hij zijn hele volwassen leven in Rome had omzeild, maar in de periferie moest hij net als iedereen dienen. Zoals hij meer dan eens klaagt, werd Tomis vaak bedreigd door plunderende stammen, en toen Ovidius begin vijftig was nam hij de oorlogswapenen ter hand om de stad te helpen verdedigen:

De ruwe gevechten van de militaire dienst schuwde ik reeds als jongeling en ik raakte wapens alleen aan met een hand die ermee wilde spelen; maar nu ik oud word, heb ik een zwaard aan mijn zijde, een schild aan mijn linkerarm en zet ik een helm op mijn grijze hoofd. Wanneer de wacht van de uitkijkpost het aanvalssignaal heeft gegeven, trek ik met tril-lende handen onmiddellijk mijn harnas aan.¹³

De geschriften van Ovidius zijn niet heel nuttig om het leven in een uithoek van de antieke wereld te begrijpen, maar ze zijn cruciaal voor ons begrip van hoe die uithoek werd waargenomen door schrijvers, historici en filosofen uit de oudheid, doorgaans rijke mannen die in stedelijke culturele centra leefden. We hebben bijvoorbeeld geen idee hoe de mensen van Tomis over hem dachten. Hoe zouden ze gereageerd hebben op deze verwende aristocraat die in hun stad was komen wonen? De aanwijzingen die we in zijn geschriften vinden suggereren dat ze niet erg onder de indruk waren, maar we hebben niets van de mensen zelf. He-laa, we weten het niet, en we moeten niet de fout maken te den-ken dat Ovidius' overdrijvingen werden gevoeld door alle anderen die in een uithoek van het Romeinse Rijk woonden.

Er is een fundamenteel probleem bij het beschouwen van de uit-hoeken van de wereld: die uithoeken worden gedefinieerd door waar volgens ons het centrum is. Er is in feite een oneindig aantal mogelijke periferieën die verkend kunnen worden, periferieën die bepaald worden door de cultuur waarmee we ze in verband bren-gen. Door onze nadruk op de geschiedenis van bepaalde oude culturen zijn we geconditioneerd om de uithoeken van de wereld te zien zoals ze beschreven zijn door de Grieken en Romeinen. Hieronder vallen gebieden als het huidige Duitsland, Schotland, Afrika ten zuiden van de Sahara en Pakistan, streken die bij deze culturen bekend waren maar werden beschouwd als liggend buiten hun grenzen. Een dergelijke benadering wordt in de Ro-meinse geschiedenis vooral bepaald door de contouren van het

rijk. Dit maakt een afbakening van de grenzen van de Romeinse wereld gemakkelijk te visualiseren, maar gaat voorbij aan het feit dat deze lijnen konden verschuiven als samenlevingen de wereld om hen heen nog verder verkenden.

Er is nog een ander probleem dat niet voortkomt uit de geschiedenis zelf, maar verband houdt met de moderne geschiedschrijver. Er zijn facetten van de oude wereld die domweg niet ter sprake komen, zeker niet buiten academische kringen. Onze obsessie met de Griekse en Romeinse cultuur en hun perceptie van de wereld betekent dat we de oude wereld vanuit hun perspectief bekijken. Dit maakt dat we andere culturen verkeerd interpreteren, door ze bijna uitsluitend te beschouwen via hun interacties met Griekenland en Rome, en door culturen te negeren die door onze bronnen niet worden genoemd. Er is geen ideale oplossing voor dit probleem, dat samenhangt met verschillende zowel praktische als ideologische factoren. Griekenland en Rome leveren van alle oude culturen in en rond het Middellandse Zeegebied het meeste bewijsmateriaal, dus het is begrijpelijk dat zij de basis vormen van de meeste historische verkenningen in de Europese traditie, maar dit mag ons er niet van afhouden om naar de antieke wereld te kijken als een mondiaal gebied.

Om eerlijk te zijn is dit aan het veranderen, en snel ook. We zien nu een explosie van studies die de banden en overeenkomsten tussen het oude Rome en China onderzoeken, en het onderzoek naar de Grieks-Indiase uitwisselingen heeft een lange traditie. Ook het oude Afrika, ten zuiden van Egypte, wordt een belangrijker studiegebied en onthult op zijn beurt een verbazingwekkende schat aan cultuurgeschiedenissen die te lang genegeerd zijn. Als gevolg daarvan zien we dat deze meer mondiale benadering doordringt in de publieke sfeer, met publicaties die de onderlinge verbondenheid van de oude wereld onderzoeken aan de hand van de handel langs de Zijderoute en via intellectuele uitwisselingen. Dit is zeker de weg die de studie van de oudheid zal moeten inslaan, door te proberen de bredere mondiale context te begrijpen van een aantal indrukwekkende beschavingen die le-

zers al eeuwenlang boeien. Maar dit brengt zijn eigen problematiek met zich mee.

Bij het onderzoek naar de verbanden tussen oude samenlevingen, zoals tussen Rome en China of tussen Griekenland en India, kijken we vaak naar de afzonderlijke culturele identiteiten op basis van nogal formele uitwisselingen. Dat is alsof we onderzoeken hoe twee culturen met elkaar omgingen aan de hand van de brieven die werden verstuurd tussen keizerlijke hoven. Dit vertelt ons niets over gewone mensen, of over de dagelijkse praktijk van de onderlinge uitwisseling van deze culturen. Zo'n benadering geeft eveneens voorrang aan die culturen en locaties waarvan we de meeste schriftelijke getuigenissen hebben, ten koste van de plaatsen waar de meeste interacties plaatsvonden: aan de grenzen.

We zien de oude wereld vaak als een wereld vol grenzen en begrenzingsen, maar die grenzen waren geen lege plekken. Ze waren gevuld met leven, families en cultuur, al zagen die er niet altijd uit zoals we verwachten. Ovidius ontdekte tot zijn afschuw dat mensen die in een uithoek van hun beschaving leefden, buiten het bereik van de priemende ogen van hun landgenoten, goed in staat zijn om zich aan te passen en hun manier van leven te veranderen in overeenstemming met hun omgeving. De grenzen tussen cultuur en identiteit zijn vervaagd, en ideologische ijver maakt plaats voor pragmatisme en compromissen. Natuurlijk zullen er geweld en conflicten zijn, maar dat is niet het enige dat we aantreffen in de uithoeken van de bekende wereld. Daar zien we dat het onmogelijke normaal wordt, dat de grenzen tussen 'beschaafden' en 'barbaren' vervagen, dat leden van voorheen gescheiden culturen onderling trouwen, dat nomadische stammen hun eigen steden bouwen en de regels niet altijd van toepassing zijn.

Nu, dankzij uitgebreide archeologische opgravingen die al meer dan een eeuw aan de gang zijn, kunnen we afstand nemen van onze afhankelijkheid van schriftelijk bewijs en iets nieuws ontdekken: culturen waar de meesten van ons nog nooit van gehoord hebben. Door het bestuderen van alledaagse voorwerpen uit het leven van mensen uit de oudheid, kunnen we context geven aan de erva-

ringen, relaties en soms zelfs teksten van gewone mensen die hun gewone leven leiden. We vinden geen fictieve mensachtige monsters die verzonnen zijn door schrijvers uit de oudheid, maar reële samenlevingen die floreerden aan de rand van de klassieke wereld.

Door deze grenzen te verkennen en te overschrijden, hoopt dit boek niet alleen licht te werpen op enkele minder bekende aspecten van de oude wereldgeschiedenis, maar ook om onze kijk op de schijnbaar homogene klassieke culturen zoals die van Griekenland en Rome te nuanceren. We gaan een reis maken van Noord-Engeland helemaal naar het zuiden van Kenia, van de westelijke regio's van Marokko tot aan de oostelijke uithoeken van Vietnam, om nader kennis te maken met de grensgebieden, daar waar de meeste interactie heeft plaatsgevonden.

Dit boek volgt geen eenduidig historisch narratief, en kan dat ook niet, maar is in plaats daarvan opgedeeld in historische invloedssferen. Deel I kijkt naar de prehistorie, de onbegrensde wereld voor de komst van de geschiedschrijving. Ons verhaal gaat verder dan de gebruikelijke afbakening van de oude geschiedenis en begint ten zuiden van de Sahara, eerst met de vroege veehouders in Kenia en daarna met het verstedelijkte koninkrijk Koesj in Soedan, voordat we het leven verkennen in het gebied tussen Koesj en Egypte, tussen Egypte en Libië (zoals de Grieken de rest van Afrika noemden). Tot slot gaan we naar de Levant, het scharnierpunt tussen Mesopotamië en het Middellandse Zeegebied. Hier zien we, anders dan bij het Egyptische grensgebied met de koninkrijken in zuidelijk Afrika, de intrinsieke waarde van internationale samenwerking en de werkelijke onderlinge verbondenheid van de oude wereld op de opgravingsplaats van Megiddo.

In Deel II verhuizen we naar de Griekse wereld, een wereld van migraties, uitbreiding van de handelsnetwerken en een fundamentele drang om de uithoeken van de tot dan toe bekende wereld te koloniseren. Dit deel volgt de stichting en unieke ontwikkeling van drie steden op zeer verschillende punten in de Griekse wereld. In het noorden hebben we Olbia, op het noordelijke schiereiland van de Zwarte Zee, waar de Grieken zij aan zij leven

met de zogenaamd meest barbaarse volken, de nomadische, kopensnellende Scythen. Naar het zuiden, in de stad Naucratis in de Nijldelta, hadden de Grieken exclusieve toegang tot de enorme rijkdom en culturele kennis van het oude Egypte. In het westen ligt de stad Massalia (Marseille), een vitale handelspost met Noord-Europa waar een van de belangrijkste geografische werken uit de antieke wereld zou worden geschreven, gebaseerd op de reizen van Pytheas van Massalia. Het succes van Massalia blijkt overduidelijk uit het feit dat het een van de steden in Europa is die het langst ononderbroken bewoond is geweest.

Deel III onderzoekt de zeer solide grenzen van het Romeinse Rijk, versterkt met militaire voorposten en verdedigingsbouwwerken. In de verste uithoeken van Noord-Engeland is de impact van multiculturalisme waarneembaar wanneer buitenlandse troepen in contact staan met de lokale bevolking rond de Muur van Hadrianus. In de zuidwestelijke hoek van het rijk ligt de Marokkaanse nederzetting Volubilis, waar het dagelijks leven van de mensen bestaat uit een unieke mix van de Punische, Romeinse en Berberse cultuur. Tot slot gaan we naar het zuidoosten, naar de arme stad Karanis in Egypte waar Romeinse veteranen worstelden om zich aan te passen aan een wereld die ze niet begrepen. Dit deel verkent niet alleen deze unieke uitingen van de Romeinse cultuur, maar belicht ook de invloed die de centrale politiek in Rome had op de periferie, vooral tijdens de crisis van de derde eeuw n.Chr. toen het keizerrijk in slechts vijftig jaar 26 keer een nieuwe keizer kreeg.

Deel IV voert ons, wederom, buiten de grenzen van de traditionele 'antieke wereld', die te vaak beperkt wordt tot de landen en culturen rond de Middellandse Zee. Bovendien keert dit deel onze gangbare kijk op de oudheid om: die visie wordt niet gebaseerd op Griekse en Romeinse observaties van diverse culturen, maar juist op de eigen geschiedenis van die culturen zelf. Nog noordelijker dan Olbia vinden we de half-mythische stad Gelonus van de Scythen terug in de overblijfselen van de houten stad Bilsk, met een omvang die vier keer zo groot was als die van Babylon, een indrukwekkende prestatie voor een zogenaamd noma-

denvolk. Van daaruit gaan we naar het zuidoosten, naar de verste uithoek van de Grieks-Romeinse culturele invloedssfeer, naar de vallei van de rivier de Indus. We bekijken de regio vanuit het perspectief van de Indiërs die zich moesten aanpassen aan de nieuwe Grieks-Romeinse aanwezigheid. Over land begonnen de volkeren van het oude Middellandse Zeegebied in het eerste millennium n.Chr. contacten te leggen met Oost-Azië, maar over zee waren die netwerken al stevig gevestigd. We volgen de route van de Romeinse handelaren naar Vietnam, naar de stad Co Loa waar het hart van de Vietnamese natie werd gesmeed. Tot slot keren we terug naar Afrika, waar dit verhaal begon. In het koninkrijk van de Aksumieten kan het mondiale karakter van de antieke wereld het best worden begrepen, al kwam er in de zevende eeuw een eind aan het antieke tijdperk.

Anders dan de Griekse held Jason willen we de mensen die in de uithoeken van de wereld leefden niet langer bedreigen met anonimiteit en de vloek van vergetelheid. Dit zijn de verhalen van gewone mensen: mannen en vrouwen, volwassenen en kinderen, soldaten en burgers, vrijen en slaven, burgers en vreemdelingen. Verhalen die met elkaar verbonden zijn door de unieke omstandigheden die ontstaan als je zogenaamd in de uithoek van de beschaving leeft. In plaats van ze te negeren, zullen we ontdekken hoe imposant en uniek deze gemeenschappen waren.